

АКСІОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРИНЦИПУ ДЕМОКРАТИЗМУ У ПРАВІ

ШЕЙНА Андрій Миколайович - здобувач кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ

УДК 340.12

Выясняются аксиологические основы демократизма как принципа права. Определяются общечеловеческие ценности, которые отражают содержание демократизма как принципа права. Рассматриваются обстоятельства признания закона легитимным, учитывая его соответствие принципу демократизма в праве.

Ключові слова: право, принципи права, демократизм, права людини, загальнолюдські цінності, людська гідність, свобода, формальна рівність, справедливість, демократія.

Постановка проблеми

Сучасний розвиток правової демократичної держави, а також побудова законодавства на демократичній основі вимагають встановлення відповідності між проголошеними загальнолюдськими цінностями і реально діючими, зафіксованими в нормах позитивного права. Внаслідок цього, чинні закони держави повинні відповідати визнаним у суспільстві цінностям, а відтак набувати ознак легітимності. Легітимність закону передбачає, у тому числі, його відповідність демократизму як принципу права, який, будучи концептуальним при визначенні сутності інших принципів, формує вимоги правового характеру щодо відображення у праві загальнолюдських цінностей.

Метою дослідження є виявлення філософсько-правових засад демократизму як принципу права.

Стан дослідження

Значний вклад у дослідження філософсько-правових засад демократизму як принципу права здійснили: В. Васильчук, Н. Вопленко, Г. Гаджиєв, О. Грищук, Є. Івашев, Р. Іванов, І. Кальной, М. Костицький, І. Луцький, С. Мороз, В. Нерсисянц, С. Рабінович, Г. Радбрух, А. Селіванов, О. Уварова, Ф. Хайєк, М. Цвік, В. Чхиквадзе та багато інших вчених.

Виклад основних положень

Правові засади принципів права викликали дискусію ще з античних часів, коли акцентували на тому, що «принцип є найважливішою частиною всього» [18, с. 26]. Безперечно, це твердження є справедливим і щодо права. Принципи права мають безпосередній зв'язок із сутністю права, нормами права, правовою системою тощо. У принципах права найбільш яскраво відображена сутність права у всьому різноманітті його складових і закономірностей [9, с. 116]. Принципи права – це керівні положення, які визначають зміст права, його сутність і призначення в суспільстві. З одного боку, вони виражають закономірності розвитку права, а з іншого – це найбільш загальні норми, які діють у сфері правового регулювання і поширюються на всі відносини, які виникають у суспільстві.

Окремі науковці вважають, що провідна роль принципів права забезпечується їх прямим чи непрямым закріпленням у нормах права. Принципи права, не закрі-

плени у правових приписах, є ідеями права і належать до сфери правосвідомості. Ці ідеї передують створенню системи права. Принципи права можуть бути прямо сформульовані в законодавстві або ж впливати з його загального змісту [7, с. 198].

Інші ж правознавці наголошують на тому, що право не може виявлятися у вигляді конкретних правил поведінки, а існує у вигляді правових, морально-правових принципів. Принципи права тісно пов'язані з концепцією природного права. Вони функціонують як внутрішні, «вбудовані» в структуру суб'єктивних прав ціннісно-нормативні обмеження їх змісту та способів здійснення, як загальні орієнтири прийняття юридичних рішень [17, с. 312-313]. На відміну від норм позитивного права, принципи права, щоб мати регулятивне значення, необов'язково мають бути формально визначеними. Вони є основоположними ідеями правосвідомості, які отримали загальне визнання, незважаючи на відсутність їхнього формального закріплення в нормах позитивного права [20, с. 33]. Отже, слід погодитися із твердженням, що саме проявом ідеї природного права є визнання можливості безпосереднього застосування принципів права, які необов'язково мають бути записані в статтях нормативних актів [22, с. 123].

Принципи права є вимогами до належної і можливої поведінки людей, складають систему «вимог», спрямованих на забезпечення визнаних у суспільстві цінностей. Процедурою, яка дозволяє певну систему вимог, заснованих на визнаних у суспільстві цінностях, вважати принципами права, є визнання їх нормативної сили учасниками суспільних відносин. Легітимація (визнання) принципів права є останньою стадією їх формування і має різні форми. Однією з форм такого визнання, зокрема, є мовчазне дотримання принципів права у процесі реалізації права за умови усвідомлення їх вимог як юридично обов'язкових [20, с. 19-20]. Таким чином, людство у процесі свого розвитку виробило певну систему загально-визнаних у суспільстві цінностей, а право визначили засобом їх оптимальної реалізації. Легітимність права (закону) передбачає

його відповідність укоріненим у суспільстві цінностям, уявленням та переконанням, в тому числі, відповідність принципу демократизму у праві, який, регулюючи суспільні відносини, закріплює загальнолюдські цінності.

На думку Г. Гаджієва, найвищою цінністю є людина, її права і свободи, а головний обов'язок держави полягає в тому, щоб визнавати, дотримуватися і захищати їх [5, с. 155]. Згідно з доктриною природного права кожна людина має природжені, невід'ємні права, і ці права аж ніяк не можуть бути відчужені на користь держави чи правових інститутів суспільства. Зміст позитивного законодавства полягає не в створенні цих вічних прав – інакше вони від нього залежали б і не були б вічними та невід'ємними, – а в їх констатації та санкціонуванні [11, с. 51]. Свою цінність права людини набувають через те, що вони є природним здобутком людини – тим, що невід'ємне від її природи. Проголошується примат прав людини над усіма іншими нормами, правами та законами в суспільстві, саме виходячи з того, що права людини – це загальні незаперечні та самоочевидні права людської природи. Людина, оскільки вона людина, не може проти них нічого заперечити, тому що це було б запереченням власної сутності. Тому основу прав людини складає природне право. Саме з природного права виводять весь комплекс прав людини [11, с. 191].

Конституція встановила обов'язок держави визнавати, дотримуватися й захищати права людини, а це означає, що джерело і основа цих прав знаходяться поза державою. Разом з тим, держава не тільки утримується від втручання у сферу прав людини: обов'язок дотримуватися їх передбачає активну діяльність держави щодо створення умов для їх реалізації, що зумовлює передусім прийняття законів, що регламентують діяльність державних органів в частині забезпечення усього комплексу прав людини [14, с. 46]. Держава не дарує права людині, а тому й не може їх відібрати. Держава, що порушує або обмежує права людини, несе за це відповідальність.

Таким чином, складовою, органічною

частиною принципу демократизму у праві є розвинена система прав людини і громадянина та гарантії їх фактичної реалізації. Права людини розкривають через сутність людини як найвищої соціальної цінності. Оскільки людина народжується і живе в суспільстві, вона наділена незалежно від держави природними правами, без забезпечення яких людина як соціальний, а тим більше політичний суб'єкт, не може існувати. Відтак, легітимність права (закону) зумовлена закріпленням у ньому основоположних прав людини, а також гарантії їх реалізації, охорони і захисту, які формують зміст демократизму як принципу права.

Право дає змогу забезпечити стабільний розвиток суспільства, права людини. Для цього право запроваджує для соціального світу такі загальнолюдські цінності, як людська гідність, свобода, рівність, справедливість. Вони перетворюються на власні цінності права й посідають провідне місце у правовій аксіології [8, с. 63]. Людська гідність, справедливість, формальна рівність та свобода як цінності людини роблять можливим нормальне і гідне існування та розвиток людини у суспільстві. Значну роль вказані цінності відіграють при формуванні соціальних норм, серед яких важливе місце відводиться нормам права. Більше того, людська гідність, а також справедливість, свобода та формальна рівність, виступають онтологічною основою, підґрунтям права як ефективного регулятора суспільних відносин, є базовими цінностями громадянського суспільства та правової демократичної держави [6, с. 138]. Свобода, рівність і справедливість становлять у такий спосіб саму суть ідеї права.

Свобода, рівність, справедливість, людська гідність як загальнолюдські цінності забезпечуються силою державної влади, набувають нормативного закріплення у законі, державно-владного гарантування, охорони і захисту державними інститутами. За допомогою правових норм держава підносить ці та інші людські цінності до рангу офіційних і захищуваних. Втільюючись у чинному законодавстві, вони набувають певних юридичних ознак, які характеризують їх офіційний рівень, що його визнає

демократична держава. Рівень нормативно-правового закріплення цінностей та принципів значною мірою виражає ступінь їх реального розвитку [11, с. 275].

Відтак, демократизм як принцип права визначає, що людські цінності: свобода, рівність, справедливість, людська гідність підтримуються силою державної влади, а саме набувають нормативного значення, закріплюються в офіційних документах. Вони набувають свого гарантування і захисту у правових законах, інших формах вираження й закріплення юридичних норм.

О. Гришук зазначає, що людська гідність є абсолютною цінністю суспільства, що притаманна людині як істоті суспільній протягом усієї історії її існування та розвитку. Розвиток людини неможливий без її визнання вищою соціальною цінністю, що визначає необхідність поваги до неї, а отже, поваги її гідності та прав. Громадянське суспільство на сьогодні є носієм цінностей. У свою чергу, демократична держава бере на себе зобов'язання з реалізації, забезпечення охорони і захисту гідності як загальнолюдської цінності. Людська гідність, як багатоаспектна цінність людини, глибоко проникає у зміст права, а тому ознаки та якості, що характеризують та визначають людську гідність, складають онтологічну основу прав і свобод людини, її правового статусу [6, с. 75-76]. Визнання особи вищою, ні з чим не порівнюваною цінністю вимагає визнання певних прав людини. Тому питання про людську гідність – «це завжди питання про права особи, про їх реальні гарантії забезпечення. Відтак, відношення до людини як до вищої цінності включає повагу її гідності, повагу і гарантію її особистих прав» [3, с. 13].

Принцип демократизму у праві є сукупністю вимог щодо закріплення у законі та інших формах вираження права гарантії поваги людської гідності, способів її захисту перед свавіллям держави, а також поваги прав і свобод людини, які формуються на її основі. Демократизм як принцип права передбачає, що закон повинен відображати людську гідність як основоположну соціальну цінність, створювати умови для її реального забезпечення, і тільки за таких

умов він може бути визнаний легітимним.

Свобода людини – це свобода волі, вибору, взаємозв'язок різних компонентів структури особистості: вольового, раціонального, ціннісного. Саме свобода за внутрішньою суттю може надати можливість людині бути і залишатися самою собою і не підкорятись обставинам. У структуру свободи входить як необхідний компонент внутрішня свобода людини. Завдяки їй людина має свої власні принципи, погляди, переконання, цінності і здобуває духовну незалежність. У розумінні суті внутрішньої свободи важливим є аспект самовизначення людини. Тільки внутрішня свобода забезпечує вільний вибір людини. Свобода у зовнішньому прояві є інтенціональною: особі притаманне прагнення до самореалізації. Коли ж людина живе в суспільстві, де значно обмежені її права і свободи, тоді неминуче загострюється проблема внутрішньої свободи людини. Вона перетворюється на боротьбу за збереження індивідуальної сутності всупереч соціальним умовам життя. Якщо зовнішній зміст свободи особи полягає у самореалізації людини як творчої і активної особистості, то значення внутрішньої свободи є необхідністю її збереження у власній особистості та індивідуальності [21].

На думку В. Селіванова, людина в силу свого безумовного значення має невід'ємне право на існування і вдосконалення, право бути в суспільстві вільною особистістю. Проте для того, щоб право було гарантоване у процесі своєї реалізації, воно має бути захищеним від зовнішнього впливу і свавілля інших людей. Це передбачає певне обмеження особистої свободи людини, підкорення особистісного начала вимогам загального блага. Тобто таке обмеження має не стільки зовнішній, довільний характер, скільки внутрішній, об'єктивно обумовлений закономірностями організації суспільства. Так, певне обмеження особистої свободи людини є передумовою забезпечення свободи інших людей [19, с. 20]. Зміст права і водночас його мету становить поєднання свободи кожного із свободою всіх. Характер такого поєднання залежить від особливостей суспільних відносин, які

склалися в конкретних умовах. Право виступає як відповідна характеру цих відносин міра свободи [23, с. 9].

Таким чином, право є чинником, що забезпечує реалізацію людиною свободи, свобода складає сутність права, але свобода не будь-яка, а певним чином визначена і забезпечена [15, с. 87]. Така свобода пов'язана з необхідністю та об'єктивними законами розвитку суспільства, а тому реалізується відповідно до цих законів. Право виступає простором, у якому людина реалізує свою свободу, не порушуючи свободу інших суб'єктів суспільного життя [1, с. 97].

Демократизм як принцип права включає вимогу сприяння права розвитку людської особистості, становлення людини як вільного індивіда, відображення у праві (законі) свободи людини як невід'ємної соціальної цінності, визначення і гарантування свободи людини шляхом обмеження свободи інших людей, забезпечення поєднання свободи однієї людини зі свободою всіх, а також чітке визначення правом міри і меж свободи людини.

Серед низки цінностей, що складають основу права, особливе місце займає цінність «формальної» рівності. З моральної точки зору, формальну рівність визначає правило, згідно з яким слід ставитись до інших так, як би людина хотіла, щоб ставилися до неї. Таке розуміння рівності має універсальний характер і вимагає однакового відношення до людей, незалежно від їх особливостей та характеристик. З юридичної точки зору, рівність передбачає однакові можливості – права і свободи (рівноправність), а також однакові обов'язки для всіх людей [6, с. 115-116].

Поняття формальної рівності людей означає їх однакову гідність. У соціальній сфері рівність завжди є правовою, тобто існує правова міра рівності. Правова рівність, як і будь-яка інша рівність, за власним змістом абстрагована від фактичних відмінностей тих, кого вона зрівнює, а тому за визначенням має формальний характер. У юридичній науці вважають, що там, де існує формальна рівність, існує правове начало і правовий спосіб регулювання. Проте, там, де відсутня формальна рівність,

відсутнє й право у власному змісті.

Під формальною рівністю розглядають рівний для різних людей формалізований шлях набуття прав на різні речі, предмети, блага, а не їх роздавання порівну кожному. На думку І.І. Кального, визнання різних людей формально рівними є рівнозначним визнанню їх рівної правоздатності як можливості, яку один індивід може реалізувати, а інший не прагне цього зробити. Таким чином, право є рівним для різних людей формальним шляхом до набуття благ, а не надання цих благ порівну кожній людині [10, с. 31].

Вважають, що формальна рівність є необхідним способом соціального буття свободи, оскільки будь-якої іншої ефективної форми буття та виразу свободи в соціальній взаємодії людей, окрім правової, людство не виробило [16, с. 39]. Це пов'язано, насамперед, з тим, що, не будучи введеною в єдину всезагальну міру, свобода неминуче перетвориться у свавілля, коли її єдиною гарантією буде сила, яка в такому випадку вже нічого не зможе гарантувати, оскільки завжди буде присутня реальна можливість для впливу з боку ще більшої сили. Таким чином, критерієм правового зрівнювання людей є свобода індивіда у суспільних відносинах, що визнається й утверджується у формі його правоздатності та правосуб'єктності.

Відтак, право як форма буття і вираз свободи є формою буття рівної міри, однакової свободи для всіх суб'єктів відповідних правовідносин. Формальна рівність – це рівність вільних і незалежних суб'єктів права, можливості яких визначаються єдиною мірою, єдиним критерієм. Таким критерієм, основою формальної рівності різних людей є їхня свобода. Право зрівнює людей у свободі, яка їм необхідна для самореалізації, самовираження, усвідомлення своєї неповторності та індивідуальності [12]. Таким чином, свобода і рівність є взаємозалежними категоріями, оскільки свободу можна виразити тільки через норми і принципи формальної рівності всіх індивідів.

Одним із змістовних елементів правової рівності є рівність прав, які регламентують правове положення особи в держа-

ві (рівноправність). Рівність прав вимагає, щоб усі суб'єкти права мали рівні правові можливості для участі в життєдіяльності суспільства. Проте, особистість, яка живе в суспільстві, не може задовольнитися тільки благами, які їй надаються, а повинна мати певні обов'язки і нести відповідальність. Наповненість суспільства правами і обов'язками людини, їх співвідношення зумовлене неможливістю реалізувати право без взаємного зобов'язання. Формальна рівність є рівністю в законі, тоді як рівність прав є рівністю перед законом, відповідно до якої кожний суб'єкт права повинен мати встановлену законодавством рівну сукупність прав і обов'язків для всіх членів суспільства [13].

Отже, загалом, слід відмітити, що формальна рівність виступає значною соціальною цінністю у визначенні міри свободи й відповідальності членів суспільства [11, с. 21]. Визнання різних індивідів формально рівними – це можливість набуття певні права на відповідні блага, конкретні об'єкти тощо. Для нормального розвитку суспільство потребує не лише формальної рівності, але й юридичної, тобто рівності прав і обов'язків всіх членів суспільства перед законом. З юридичної точки зору рівність передбачає однакові можливості – права і свободи, а також однакові обов'язки для всіх громадян та соціальних груп [6, с. 118].

Демократизм як принцип права передбачає, що яке б соціальне становище не мала людина в суспільстві, вона рівна іншій людині як громадянин. У межах громадянського суспільства громадяни є вільними та формально рівними. Вони наділяються однаковою мірою свободи та отримують рівні можливості щодо набуття певних прав. Принцип демократизму у праві передбачає рівність громадян перед законом, наділення їх рівним комплексом прав, свобод і обов'язків та покладення на них відповідальності перед суспільством.

У юридичній літературі також наголошують на визначальному місці справедливості як ціннісної категорії права. Саме в справедливості права вбачають його загальнолюдську цінність. «Йдеться, безумовно, не про абстрактну, а про конкрет-

но-історичну справедливість, уявлення про яку в різні епохи істотно змінювалось. У сучасних умовах справедливість права слід вбачати в його прогресивній спрямованості, легітимності, відповідності ідеалам демократії та гуманізму» [23, с. 9]. Справедливість і право мають багато спільного у власному смислово вираженні. Правове у своїй основі завжди повинно залишатися справедливим [4, с. 41].

Справедливість є природним підґрунтям права. Завдяки такій онтологічній основі право розуміється як явище, надане людині самою природою, а не як сукупність державно-владних приписів. У контексті розрізнення права і закону це означає, що справедливість входить у поняття права, справедливість – це внутрішня властивість і якість права, його характеристика. Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи. Тому питання справедливості закону – це питання про правовий або неправовий характер закону, його відповідність або невідповідність праву, оскільки правовий характер є одночасно ознакою справедливості в соціальному світі.

Справедливість є оціночною категорією і критерієм легітимації як системи права в цілому, так і окремих правових інститутів. Застосування справедливості як оціночної категорії щодо окремих аспектів правової дійсності означає визначення ступеня втілення ідеї справедливості у праві [2]. Справедливість становить зміст юридичних норм і є критерієм оцінки поведінки людей у суспільстві, а тому право втрачає свій зміст, якщо воно не забезпечує справедливості. Тобто легітимність закону визначається його справедливістю.

Демократизм як принцип права передбачає, що закони держави повинні ґрунтуватися на засадах справедливості. Справедливість є беззаперечною правовою цінністю, критерієм оцінювання чинного позитивного права на предмет його легітимності. Справедливим є демократичний закон, який втілює ідеї добра, рівності і свободи для всіх.

Таким чином, права людини, людська гідність, свобода, рівність, справедливість розглядаються як базові загальнолюдські і правові цінності що формують зміст природного права. Позитивне право, щоб бути ефективним регулятором суспільних відносин повинно ґрунтуватися на вимогах природного права. На думку В.М. Чхіквадзе, «такі категорії, як справедливість, свобода, рівність, людяність становлять важливі соціальні цінності не тільки у сфері політичних і моральних, а й правових відносин. Однак у право вони входять ніби в зміненому вигляді, приймаючи форму конкретних правових вимог та інститутів» [24, с. 92]. Права людини, свобода, формальна рівність, справедливість, людська гідність становлять у такий спосіб саму сутність права, яке виступає необхідним, ефективним засобом вираження та утвердження загальнолюдських цінностей. Існування такого права можливе тільки в умовах демократії, коли держава нормативно закріплює правові цінності, забезпечує їх гарантування і захист. Демократія гарантує права і свободи людини, а людина визнається вищою цінністю по відношенню до держави. Тобто основною цінністю демократії виступає людина. Зазнаючи певних обмежень, людина вступає в конфлікт із державою, коли не знаходить у нормах права ознак свободи, рівності, справедливості, людської гідності.

Демократизм як принцип права спрямований на недопущення цих обмежень у праві, забезпечує їх визнання, формальне закріплення, реальне забезпечення за допомогою створення системи загально-соціальних і спеціально-соціальних (юридичних) гарантій, створення ефективного механізму захисту цих цінностей. Особиста цінність принципу демократизму у праві полягає у його спрямованості на забезпечення і гарантування особистої свободи людини, захист прав людини від зневажань держави. Він передбачає панування права, що закріплює загальнолюдські цінності, а відтак як принцип права сам виступає цінністю для людини. Демократизм забезпечує високий рівень законності і правопорядку в суспільстві, змущує державну

владу усвідомити існування закону як неминучої соціальної цінності, інструменту, який може і повинен захищати людину.

Висновки

Проаналізувавши зміст та аксіологічні засади демократизму як принципу права, його слід визначити як вимогу правового характеру, яка полягає у відображенні у праві таких загальнолюдських цінностей, як права людини, людська гідність, свобода, рівність, справедливість, а також гарантій їх фактичної реалізації, охорони і захисту; визначенні і гарантуванні свободи людини шляхом обмеження свободи інших людей, а також чіткому визначенні правоміри і меж свободи людини; забезпеченні правом формальної рівності людей шляхом надання їм свободи рівної міри, а також легітимності закону шляхом його формування на засадах справедливості.

Література

1. Андрусак Т.Г. Проблема прав людини в працях вчених-правників наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка / Т.Г. Андрусак // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : Матеріали II регіон. наук. конф. (лютий 1996р.). – Л.: Львівський державний університет ім. І. Франка. Юридичний факультет, 1996. – С. 97–100.
2. Васильчук В.О. Справедливість як категорія права : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.12 / Вікторія Олександрівна Васильчук. – Львів, 2013. – 20 с.
3. Власов А. Проблемы судебной защиты чести, достоинства и деловой репутации / - А. Власов. – М.: Изд-во им. Сабашниковых, 2000. – 344 с.
4. Вопленко Н.Н. Социальная справедливость и формы ее выражения в праве / Н.Н. Вопленко // Советское государство и право. – 1979. – № 10. – С. 39–46.
5. Гаджиев Г.А. Онтология права (критическое исследование юридического концепта действительности) : монография / Г.А. Гаджиев. – М.: Норма : ИНФРА-М, 2013. – 320 с.
6. Грищук О.В. Людська гідність у праві: філософські проблеми / О.В. Грищук. – К.: Атіка, 2007. – 432 с.
7. Загальна теорія держави і права : підручник / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; За ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. – Харків : Право, 2009. – 584 с.
8. Івашев Є.В. Людські потреби, інтереси, цінності як підґрунтя аксіології права / Є.В. Івашев // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2012. – № 1(3). – С. 57–64.
9. Иванов Р.Л. О понятии принципов права / Р.Л. Иванов // Вестник Омского университета. – 1996. – Вып. 2. – С. 115–118.
10. Кальной И.И. Философия права: Учебник / И.И. Кальной. – СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. – 259 с.
11. Костицький М.В. Філософія права : навч. посіб. / М.В. Костицький, Б.Ф. Чміль. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 336 с.
12. Луцький І. Формальна рівність, як принцип правового регулювання та спосіб вираження свободи / І. Луцький // Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Інноваційні і правові засади розвитку економіки і підвищення добробуту в Україні» Університет права ім. Короля Данила Галицького (м.Івано-Франківськ) тези 29-30 листопада 2012 рік.
13. Ляшенко В.М. Європейське право як явище історико-культурного ряду / - В.М. Ляшенко // Європа на порозі нового тисячоліття : зб. наук. ст. – К., 1999. – С. 86–88.
14. Мірошніченко Ю.Р. Конституційно-правове забезпечення народовладдя в Україні: монографія / Ю.Р. Мірошніченко; за ред. О.Л. Копиленка. – К.: «Фенікс», 2012. – 360 с.
15. Мороз С.П. Свобода як джерело ідеї прав людини в політико-правовій думці / С.П. Мороз // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. – 2005. – №4 (24). – С. 86–97.
16. Нерсесянц В.С. Філософія права : учеб. для вузов / В.С. Нерсесянц. – М.: Норма, 2006. – 848 с.
17. Рабінович С.П. Природно-правові підходи в юридичному регулюванні : монографія / С.П. Рабінович. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. – 576 с.

АНОТАЦІЯ

З'ясовуються аксіологічні засади демократизму як принципу права. Визначаються загальнолюдські цінності, які відображають зміст демократизму як принципу права. Розглядаються обставини визнання закону легітимним з огляду на його відповідність принципу демократизму у праві.

SUMMARY

The axiological bases of democracy as a principle of law is analyzed. Common values that reflect the content of democracy as a principle of law are identified. The circumstances in which the terms are held and recognized as legitimate are considered in view of its compliance with the principle of democracy in law.

18. Радбрух Г. Философия права / пер. с нем. С. Гринева. – М.: Международные отношения, 2004. – 238 с.

19. Селіванов А.О. Право як сфера свободи / А.О. Селіванов // Вісник Академії правових наук України. – 2001. – № 1(24). – С. 17–32.

20. Уварова О.О. Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика : монографія / О.О. Уварова. – Харків : «Друкарня Мадрид», 2012. – 196 с.

21. Філософія : підручник / За заг. ред. Горлача М.І., Кременя В.Г., – Харків : Консум, 2001. – 672 с.

22. Хайек Ф.А. Право, законодавство та свобода: Нове викладення широких принципів справедливості та політичної економії: В 3-х т. / Ф.А. Хайек ; пер. з англ. – К.: Сфера, 1999. – Т. I: Правила та порядок. – 196 с.

23. Цвік М. Про сучасне праворозуміння / М. Цвік // Вісник академії правових наук України. – 2001. – № 4 (27). – С. 4–13.

24. Чхиквадзе В.М. Социалистический гуманизм и права человека / В.М. Чхиквадзе. – М., 1978. – 304 с.